

*Адамова Олена Семенівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЦИВІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» І «ОБОВ'ЯЗОК СТРАХОВИКА ПО ВИПЛАТІ СТРАХОВОГО ВІДШКОДУВАННЯ»

Характеризуючи страхові правовідносини, в тому числі договір страхування, важливими є питання щодо виплати страхового відшкодування. В літературі можна зустріти деяку плутанину щодо розмежування таких категорій, як цивільна відповідальність і обов'язок страховика по виплаті страхового відшкодування [1, с. 50; 2, с. 41]. Тому актуальним є дещо уточнити позицію цивілістів з даного питання.

Зрозуміло, що ці категорії пов'язані між собою, адже саме при невиконанні чи неналежному виконанні свого обов'язку страховиком по сплаті страхового відшкодування (або страхувальником по сплаті страхових платежів) настає цивільно-правова відповідальність страховика (страхувальника). Разом з тим, треба мати на увазі, що застосування майнової санкції є правом, а не обов'язком суб'єктів цивільно-правової відповідальності.

Юридичною підставою цивільно-правової відповідальності є закон, а фактично – склад правопорушення. Така відповідальність настає за наявності наступних умов: протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи; шкідливого результату такої поведінки (шкоди); причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою; вини особи, яка заподіяла шкоду [3, с. 112-113]. Не заперечуючи існування названих умов, деякі автори висувують інші точки зору щодо підстав виникнення договірної відповідальності. В.В. Вітрянський вважає, що єдиною і загальною підставою цивільно-правової відповідальності є порушення суб'єктивних прав. І при застосуванні договірної відповідальності не мають правового значення шкідливі наслідки з точки зору негативного впливу допущеного порушення цивільних прав на суспільні інтереси, об'єктивна і суб'єктивна сторона цивільного правопорушення. А класичні умови є компонентами такої загальної підстави [4, с. 705].

Протиправність поведінки полягає у порушенні договірного зобов'язання. Протиправними можуть бути як дія, так і бездіяльність суб'єктів страхових правовідносин. Протиправною в договорі страхування є дія, якщо вона прямо заборонена в Законі чи договорі. Так, передбачені у ч. 1 ст. 26 Закону України «Про страхування» [5] підстави для відмови у страховому відшкодуванні є одночасно протиправними діями. Дії, передбачені ст. 26

Закону, а також деякі інші містять недоліки страхового інтересу. Тобто особа може і володіти страховим інтересом, але не всіма його елементами. Такі недоліки, за законодавством України, не є підставою для визнання договору морського страхування недійсним, але страховик-кредитор має право притягнути страхувальника до договірної відповідальності. Страховик може застосувати до страхувальника в таких випадках як оперативні санкції, так і майнові санкції цивільно-правової відповідальності, наприклад, у вигляді відшкодування збитків, якщо таким діями вони були заподіяні.

Неправомірність здійснених дій може бути виявлена на основі договірних умов, виконання яких покладається на кожен із сторін правовідношення з морського страхування. Крім того, вимоги, що ставляться щодо виконання зобов'язань сторонами, можуть виходити не тільки із нормативно-правових актів і умов договору, але й із звичаїв ділового обороту.

За загальним правилом, встановленим ст. 526 ЦК України, зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до звичаїв ділового обороту або інших умов, що зазвичай ставляться. У зв'язку з цим невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання), є порушенням зобов'язання (ст. 610 ЦК).

Протиправною поведінкою страхувальника при виконанні договору морського страхування можуть бути визнані протиправні дії, які суперечать законодавству України, умовам договору та звичаям ділового обороту і містять недоліки щодо страхового інтересу, а також протиправна бездіяльність, пов'язана з порушенням ч. 1 ст. 21 Закону України «Про страхування», а також пов'язані із дотриманням обов'язків, передбачених ч. 1 ст. 20 Закону України «Про страхування», а також з іншими обов'язками страховика, які можуть бути прямо передбачені в договорі морського страхування чи законодавстві України. Протиправною бездіяльністю може бути пасивна поведінка страховика за наявності вимоги в договорі чи законодавстві України про активну поведінку в даній ситуації. Крім того, негативний фінансовий стан страховика не є підставою для відмови у виплаті страхового відшкодування страхувальникові, тому при такій відмові останній може претендувати на відшкодування збитків.

Страховик може не виконувати свій обов'язок щодо виплати страхового відшкодування, якщо в договорі морського страхування не були чітко зазначені умови настання страхового випадку. У зв'язку з цим вимоги страхувальника щодо виконання ним свого зобов'язання, тим більше покладення на нього договірної відповідальності є безпідставними. Тобто, обов'язок страхової компанії не є безумовним, оскільки страхове відшкодування виплачується при настанні страхового випадку або у страховому відшкодуванні може бути

відмовлено, якщо випадок не визнаний як страховий.

На практиці зустрічаються випадки, коли протиправною є поведінка не тільки боржника, але й кредитора. Так, основним обов'язком кредитора є прийняття виконаного належним чином зобов'язання боржника. У зв'язку з неприйняттям такого зобов'язання, тобто наявністю неправомірної бездіяльності, а при відмові – неправомірної дії, така поведінка кредитора може привести до негативних наслідків для боржника. Так, наприклад, неприйняття у страхувальника страхових платежів чи неналежне прийняття відомостей про настання страхового випадку у строк, вказаний в договорі страхування, може привести до того, що фактично дії страхувальника можуть підпасти під дію ст. 26 Закону України «Про страхування», але *de jure* неправомірною буде поведінка саме кредитора. В такому випадку, відповідно до ст. 613 ЦК України [6], кредитор вважається таким, що прострочив, якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не вчинив дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи впливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку. Відтак, для страховика стають актуальними наслідки, визначені у ст. 611 Кодексу: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди. Втім, якщо страховик не вчинив дії, до вчинення якої страхувальник не міг виконати свій обов'язок, виконання зобов'язання може бути відстрочене на час прострочення кредитора. Боржник не має права на відшкодування збитків, завданих простроченням кредитора, якщо кредитор доведе, що прострочення не є наслідком його вини або осіб, на яких за законом чи дорученням кредитора було покладено прийняття виконання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Граве К.А., Лунц Л.А. Страхование. М.: Госюриздат, 1960. 175 с.
2. Коньшин Ф. Государственное страхование в СССР. М., 1968. 288с.
3. Зобов'язальне право; За ред. О.Дзери. К.: Юрінком Інтер, 1998. 912 с.
4. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. М.:Статут, 2001. 848 с.
5. Про страхування: Закону України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>